

Affektiivista syntaksia

VALMA YLI-VAKKURI *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku 1986. 327 s.

Valma Yli-Vakkurin tutkimus »Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö» on monessa suhteessa poikkeuksellinen fennistiikan väitöskirja. Niinpä toisin kuin traditionaaliset opinnäytteet, jotka ovat usein alaltaan suhteellisen suppeita ja tarkkarajaisia, Yli-Vakkurin väitöskirja on laaja-alainen ja avoin.

Perinnäinen väittelijä pyrkii rajaamallaan tutkimusalueelta tyhjentävään aiheistonkeruuseen; Yli-Vakkurin tavoitteena taas on ollut siepata mitä erilaisimmista kielenkäyttötilanteista kuvauksen kokonaisuuden kannalta tarpeelliset esimerkit.

Vihdoin tyypillisessä väitöskirjassa koetetaan käsitellä rajattu aihe niin perusteellisesti, ettei muilla olisi jälkileikkukseen asiaa. Yli-Vakkurin tutkimuksen keskeinen tavoite sitä vastoin on osoittaa tarkasteltavan ilmiön, kieliopillisten muotojen epätavallisen käytön, yleispätevyys, kun taas yksityiskohtien selvittely jää kohdittain tulevan tutkimuksen huoleksi.

Toissijaisen käytön määrittelyssä tutkija nojaa mm. Hallidayn näkemykseen, jonka mukaan »muotoaines on toissijaisessa käytössä silloin, kun se tekstissä täyttää grammaattisen kategoriansa muodollisen tehtävän mutta ilmentää interpersoonallisia tai tekstuaalisesti poikkeavia seikkoja» (s. 3). Itse asiassa Yli-Vakkurin tutkimuksessa, joka on rakennettu tuntomerkkisyyden teorian varaan, toissijaisuus on ymmärretty tätä määritelmää laajemmin: toissijaisessa käytössä oleviksi on – täydellisiin verrattuna – katsottu myös eräät elliptiset syntagmat.

Tyypillistä toissijaista käyttöä edustaa merkitykseltään monikollinen yksikkömuoto, esim. *Onpa siinä miestä*, tai presentuaalisessa käytössä oleva imperfekti, esim. *Saiko olla lisää kakkua?* Tällaiset epätavalliset käyttötavat perustuvat kielenkäyttäjän affektiivisiin intentioihin. Puhuja välittää outojen muotojen avulla persoonallisia tunteitaan ja asenteitaan itsensä, kuulijan ja puheenaiheen suhteen.

Yli-Vakkurin jäsenyksellisenä lähtökohtana on kielen muotojärjestelmä. Hän ei kuitenkaan tarkastele kieliopillisten muotojen toissijaista käyttöä muoto muodolta vaan lähestyy aineistoaan ongelmakeskeisesti, muotojen paradigmaattisista ja syntagmaattisista oppositioista käsin.

Ensimmäisenä käsitellään numerusoppositioita. Luku jakautuu ensin kahtia toisaalta verbien, toisaalta nominien numeruksen epätavallisen käytön tarkasteluun. Mielenkiintoista kyllä, verbien numeruksenkäyttö on jaettu vielä kahtia. Kieliopillisiin muotoihin on näet rinnastettu ns. verbin sisäistä yksikköä ilmaise-

vat momentaanijohdokset sekä ns. verbin sisäistä monikkoo osoittavat frekventatiivit.

Toisen luvun nimenä on »Päälukija ja persoonaooppositio». Tämä luku osoittaa selkeästi, miten elimellisesti suomen ns. passiivimuodot kytkeytyvät nimenomaan persoonan ilmaisuun. On helppoa yhtyä väitöskirjan opponentin näkemykseen, jonka mukaan luvun otsikoksi olisi riittänyt pelkästään »Persoonaooppositio».

Luku tarjoaa mainioita esimerkkejä varsin erikoisistakin persoonamuotojen käyttötapauksista. Seuraava lepertely lapselle on esimerkkinä yks. 1. p:n käytöstä yks. 2. p:n funktiossa: *Voi ko mie nyt oon terhakkaa*. Ja lääkärin sanat potilaalle edustavat taas mon. 1. p:n käyttöä yks. 2. p:n funktiossa: *No, mitenkä me voimme tänään?*

Tähän lukuun on sijoitettu myös pronomiopposition *hän – se* käsittely. Mm. tästä kohden jää kaipaamaan joitakin olennaisia lisälähteitä (esim. Saukkonen, »Persoonapronominien *hän : se, he : ne* distinktiivinen oppositio», Vir. 1967; Paunonen, »Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena», sisältyy teokseen »Sosiolingvistiikan näkymiä», Gaudamus 1982).

Toisen luvun loppukatsaus on huomattavan pitkä ja polveilevakin. Siinä selvitetään mm. suomalaisen puhuttelun yleiseurooppalaista taustaa. Toisaalta siinä analysoidaan yksityiskohtaisesti ja erittäin taitavasti Maria Jotunin »Annastiina»-novellin ja Kaarina Helakisan »Olena ja Vassuska» -teoksen erään katkelman puhuttelu- ja viittaussanojen käyttöä.

Kolmannessa luvussa käsitellään moduksen, tempuksen, kysymyksen ja kiellon oppositiot. Luvun antoisin ja selkein on sen alkupuoli, jossa tutkimuksen kohteena on tempusoppositio. Sitä vastoin modukset eivät kauttaaltaan ole aivan helppoja käsitellä. Eikä ihme: ei ole itsestään selvää, mihin on vedettävä esim. se raja, jonka toiselle puolen jää konditio-

Kirjallisuutta

naalin tuntomerkitön, normaali käyttö, toiselle taas tuntomerkkinen, toissijainen käyttö.

Neljännessä luvussa on tarkastelun kohteena kieliopillisten sijojen oppositio. Tutkija on löytänyt erityisesti partitiivin käytöstä kiintoisia esimerkkejä, joissa muodon valinta on ilmeisesti yhteydessä puhujan asenteisiin, esim. *Takkia voi panna tuonne naulakkoon* (valokuvaamossa).

Viidennessä luvussa pohditaan vihdoin finiittiverbillisten ja -verbittömien lauseiden oppositiota. Tutkijan mukaan suomen tuntomerkittömään lauseeseen kuuluu aina finiittipredikaatti. Mikäli lauseessa on joko infinitiivipredikaatti tai verbaalinen predikaatti kokonaan puuttuu, ilmaus on jollakin tavoin affektinen.

Väitöskirjan keskeisiä tavoitteita on sen osoittaminen, että kieliopillisten muotojen epänormaali käyttö suomen kielessä onkin itse asiassa normaalia. Toisin sanoen: kun otetaan huomioon kaikki mahdolliset kielenkäyttötilanteet, toissijainen käyttö läpäisee suomen kieliopillisen muotojärjestelmän. Tässä pyrkimyksessään teos epäilemättä onnistuu.

Toisaalta tutkimuksen tekijäkin tietää, että kaikista teoksessa käsiteltyjen esiintymätyyppien tulkinnoista lukija ei välttämättä ole samaa mieltä (s. 4). Tällaisia kohtia itse kukin teoksen lukija löytäneekin.

Erityisesti saattaa protestihenki herätä eräitä tulkintoja vastaan, joita on annettu tiettyjen muotojen ilmaiseman affektin laadusta. Niinpä esim. niiden affektien erittelyssä, joita katsotaan liittyvän 1. infinitiivin käyttöön predikaattina, on menty aivan liian suureen yksityiskohtaisuuteen. Esimerkiksi lause *Asua täällä susien ja karhujen kanssa* on tulkittu voluntatiiviseksi infinitiiviksi, joka ilmaisee haluttomuutta tai vastahakoisuutta. Mutta tämä lause voisi aivan hyvin kuulua mm. seuraavaan, »Paheksunnan ja päivittelyn infinitiivi» -nimiseen alalukuun tai vaikkapa sitä seuraavaan lukuun, joka on saanut nimen »Ihmettelyn ja ihailun infi-

nitiivi». Itse asiassa tällaisissa infinitiivilauseissa ei affektin laatua suinkaan ratkaise infinitiivimuoto, vaan sanasemanttiset, kontekstuaaliset ja prosodiset tekijät.

Otan vielä toisen tulkintaongelmia valaisevan esimerkin. Tutkimuksen luku »Pyynnön partitiivisubjekti» sisältää muutaman *Onks sulla kumia?* -tyyppisen esimerkin. Epäilemättä juuri tätä kysymystä käytettäessä siihen usein sisällytetäänkin latentti pyyntö. Mutta partitiivisubjektia voidaan käyttää myös 'tarjouskysymyksessä', ajateltakoonpa vaikka seuraavantapaista puhelinrepliikkiä: *Onko sinulla Turussa asuntoa? Voit kortteerata hyvin meillä.* Ja seuraava täysin samanmuotoinen kysymys on tuskin enempiä pyyntö kuin tarjouskaan: *Onko sinulla eukkoa?* Pohtimatta jää, mikä tekee jostakusta kysymyksestä sävyiltään pyytävän ja mistä johtuvat toisten samanmuotoisten kysymysten muunlaiset lisämerkitykset.

Affektisen sävyn käsittelyyn liittyvistä vaikeuksista tutkija ei suinkaan ole tietämätön. Loppuluvussaan hän toteaa mm.: » — ilmauksen affektiivinen sävy on tavallisesti vahvistettu paitsi useammalla kuin yhdellä grammaattisella keinolla myös leksikaalisesti, ehkä yhtä useammallakin leksikaalisella elementillä» (s. 303).

Omasta puolestani korostaisin myös prosodiikan osuutta, semminkin kun suuri osa aineistosta on erilaisia kysymyksiä tai huudahduksia. Onhan tunnettua, että painon ja sävelkulun epätavallisella käytöllä voidaan monien sanojen primaari merkitys muuttaa päinvastaiseksi: esim. *tavallinen* saa merkityksen 'tavaton' tai *vähän* merkityksen 'erittäin paljon, kovin'.

Yli-Vakkurin tutkimukselle ovat vanhat, noin vuosisadan takaiset lauseopilliset murremonografiat merkinneet aarreaittaa: niissä on vielä — toisin kuin myöhemmissä tutkimuksissa — kuvattu muotojen käyttöä myös pragmaattiselta kannalta. Väitöskirjan murremateriaali on-

kin lähes kokonaan peräisin näistä vanhoista tutkimuksista.

Toisaalta tutkimuksessa on erityisen runsaasti nykyisestä yleiskielestä peräisin olevaa esimerkistöä. Sitä tutkija on koonnut lehdistöstä, kaunokirjallisista teoksista, radiosta ja televisiosta, kotikeskusteluista ja kadulla kuulemistaan repliikeistä.

On melko erikoinen ratkaisu yhdistää muitta mutkitta näin erityyppiset aineistot. Joissakin kohden hyppäys aineistotyyppistä toiseen onkin melkoinen. Toisaalta menettely osaltaan korostaa sitä, että käsittelyn kohteena ovat koko ajan nimenomaan suomen kielen eräänlaiset lieveilmiöt.

Tutkimuksen pinta-asussa on jonkin verran pikkurikkeitä. Niinpä esim. lähdemerkinnöistä on osunut silmiini hyvän joukon toistakymmentä epätarkkuutta. Esim. s. 28 on Tauli 1968, lähdeluettelossa virheellisesti Tauli 1962; s. 69 on Sadeniemi 1964, lähdeluettelossa taas oikein Sadeniemi 1968; s. 53 on Kielioppikomitea 1975, po. Kielioppikomitea 1915; s. 191 puhutaan Setälän v:n 1981 kielioppipainoksesta, kuitenkin tarkoitettaneen v:n 1891 lauseoppia jne. S. 252–253 on ilmeisesti alun perin virheellinen lähdemerkintä johtanut myös tekstin virheellisyyteen: Sadeniemen näkemykset ovat menneet Ojajärven tiliin.

Valma Yli-Vakkurin väitöskirja on monessa suhteessa varsin mielenkiintoinen ja ansiokas tutkimus. Siinä osoitetaan, miten puhujan samankaltaiset affektiset intentiot voivat suomen kielessä saada aikaan mitä erilaisimpia muotojen käyttötapoja. Toisaalta taas sama muodollinen poikkeavuus saattaa palvella aivan vastakkaisten affektien purkautumista.

Tutkimuksen perusjäsenitys on kiinteä, kielen struktuuriin pohjaava. Materiaalin käsittely sitä vastoin on vapaata ja pakotonta: siinä, missä tutkijalla on olennaista sanottavaa, voidaan viipyä pitkäänkin, kun taas jokin toinen kohta saatetaan ohittaa jokseenkin ylimalkaisesti.

Teos haastaa monissa kohden lukijansa omakohtaiseen pohdintaan, ja se on ilmeisesti ollut kirjoittajan tarkoituskin. Tätä väitöskirjaa ei näet selvästikään ole laadittu pelkästään tohtoriuden saavuttamiseksi, vaan tutkija haluaa koko ajan tuoda tutkimukseen uusia näkemyksiä ja virikkeitä. Uskonkin, että moni myöhempi kielen variaation tutkija tulee käyttämään tätä teosta lähteenään.

ALHO ALHONIEMI